

In Memoriam Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838-1907)*

B. P. Hasdeu – prețuitor al documentelor și bibliotecilor

Dr. Adina Berciu-Drăghicescu

Catedra de Științele Informării și Documentării,
Facultatea de Litere, Universitatea din București
E-mail: adina_berciu2002@yahoo.com

Dr. Adina Berciu-Drăghicescu este profesor universitar la Catedra de Științele Informării și Documentării a Facultății de Litere, titular al cursului de arhivistică și documentaristică. Este preocupată de domenii precum: arhivistică, muzeologie, heraldică, sigilografie, numismatică, vexilologie, miniaturistică.

Rezumat

Articolul scoate în evidență importanța acordată de B.P. Hasdeu documentelor, în mod special, și bibliotecilor ca instituții care adăposteau manuscrise, izvoare istorice variate, cărți rare, s.a.. Sunt menționate instituțiile de arhivă și bibliotecile din Europa unde a cercetat B.P. Hasdeu precum și lucrările mai importante publicate pe baza de documente istorice. Un loc aparte îl ocupă activitatea lui Hasdeu de editare a documentelor istorice. Concluzia articolului este aceea că B.P. Hasdeu a avut un cult al documentului desfășurând o activitate științifică “fenomenală, de domeniul colosalului”; a fost “un titan al culturii românești”, „un geniu de înspăimântătoare vastitate”.

Cuvinte cheie: *Arhivă, Bibliotecă, Carte, Document, Filologie, Istorie, Limba*

„*Geniu de înspăimântătoare vastitate*, B.P. Hasdeu și-a cheltuit puterile sale creatoare cu o nepăsare pe care numai un prinț, un romantic și un erou ca el și-o poate îngădui. Din tot ce ar fi putut crea, au rămas multe șantiere și foarte puține monumente. Dar planul acestor șantiere sunt suficiente să acorde semnificație istorică unei întregi epoci. Descoperit cel

* Articolele referitoare la B.P. Hasdeu au reprezentat comunicări susținute la Simpozionul consacrat comemorării centenarului morții acestuia – 1907-2007, organizat la Facultatea de Litere a Universității din București de către Catedra de Științele Informării și Documentării în 10 mai 2007.

din urmă dintre toate figurile mari ale secolului al XIX-lea, B.P. Hasdeu va fi anevoie de asimilat total de cultura românească” (1). Astfel îl definea, într-una dintre cele mai cuprinzătoare caracterizări, Mircea Eliade. Și într-adevăr, contemporanii au fost copleșiți de forța sa creatoare; au trebuit să treacă mai multe decenii pentru a se putea descoperi toate fațetele creatoare ale acestui *titan* al culturii românești.

Activitatea științifică a lui B.P. Hasdeu a fost considerată *fenomenală*, de domeniul *colosalului*.

Una dintre laturile de predilecție ale activității sale a fost pasiunea pentru documente, pentru izvoare, pasiune care-i va descoperi, încă de la numai 14 ani, vocația pentru istorie și limba română. Pasiune și vocație care nu l-au mai părăsit până la moartea sa în 1907 (2).

Munca sa de cercetare a fost precedată permanent de aceea de investigare și depistare de noi și noi surse inedite de informație. Ca în final să reușească să publice cât mai mult din documentele depistate și din lucrările realizate.

A fost permanent stăpânit de o atracție aproape fanatică față de tainele istoriei și a avut un cult deosebit al documentului. Când urma liceul din Chișinău, atunci când a început să iubească izvoarele istorice, nota: „M-am ocupat în primul rând de adunarea materialului pentru istoria țării mele. Cu insistență și stăruință depusă am reușit în curs de doi ani să strâng aproape toate izvoarele tipărite și o mulțime de manuscrise”.

Recunoașterea și aprecierea de către contemporani a activității științifice s-a materializat în numirea sa, pe 15 mai 1876 (prin Decretul nr.841) în funcția de Director General al Arhivelor Statului din București, instituție pe care a condus-o până la 1 aprilie 1900 (3). A fost un moment extraordinar din viața lui B.P. Hasdeu, după cum a mărturisit ulterior.

În noiembrie 1884 își declara încă o dată pasiunea pentru izvoarele istorice și pentru arhive în mod special: „Jurnalele au publicat că mi-am dat demisia de la Arhivă pentru a rămâne deputat (era ales deputat de Craiova n.n.). E minciună. De Arhivă nu mă las decât o dată cu capul. Măine mă duc la Cameră, fac un discurs și-mi dau demisia din deputat. Dacă Camera va refuza, atunci rămân și deputat și arhivist” (4).

Și aceasta pentru că, spunea B.P. Hasdeu, „cea mai frumoasă misiune a arhivelor este aceea de a înlesni pe bărbații de știință în cercetările lor istorice” (5).

Cercetarea în arhive și biblioteci a fost „rezolvată” prin călătoriile sale de studii întreprinse în anul 1868 când a studiat în aceste instituții la: Viena, Budapesta, Munchen, Serbia, Boemia, Franța; în 1869 mergea din nou în Serbia; în 1877 se ducea la Belgrad la Biblioteca Națională a Serbiei și la Budapesta din nou (6).

Cercetările din arhive și biblioteci erau completate cu fructuoase legături cu oameni de știință și savanți: Stoian Novakovici, J. Jireček, N. Ducici, Wilhelm Schmidt, Baudouin de Courtenay, Jan Urban Jarnik și alții.

În 1877 călătorea și investiga bibliotecile și arhivele din Polonia, mai întâi la Dzikov (biblioteca și arhiva conților Tarnowski, unde a depistat 10000 de cărți rare și manuscrise); apoi la Cracovia (unde a găsit la bibliotecă și arhiva Universității: 200000 de imprimate, 6000 de manuscrise, 9000 monede, corespondența domnilor români cu regii Poloniei etc.). A depistat de asemenea documente în vechea Arhivă Regală a Poloniei. Dorea să le publice.

Din programul hasdean făcea parte pe lângă cercetarea și depistarea de documente și munca de editare a lor și de scriere a istoriei și a studiilor filologice și lingvistice *numai* pe bază de izvoare. „Istoria română e plină de povești și de lacune: pentru a înregistra unele și a astupa pe celelalte, se cere un studiu bogat pe documente, iară deloc pe compilațiuni, epistole, memorii [...] adică lucruri descrise sub impresiunea evenimentului”. Deci ar fi de subliniat această triadă a cercetării științifice în activitatea lui B.P. Hasdeu: Depistare – Cercetare – Editare (documente sau lucrări).

Astfel, una din laturile principale ale activității sale, desfășurată atât înainte de a fi director al Arhivelor, cu predilecție în perioada directoratului și apoi până la moartea sa a fost aceea de editor de izvoare istorice (adică aceea de arheograf).

În 1864, N. Kretzulescu, Ministrul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, cunoscând interesul și pasiunea lui B.P. Hasdeu pentru publicarea documentelor referitoare la trecutul românesc l-a întrebat dacă primește să se „însărcineze cu redactarea” unui jurnal „în care să se cuprindă documentele relative la Istoria Românilor”. Hasdeu a răspuns afirmativ la solicitare (7). Și în 22 iulie 1864 s-a încheiat un contract între B.P. Hasdeu și Minister prin care se „angaja să redacteze revista cu documentele din Arhivele Statului și de aiurea. S-a stabilit și titlul, propus de Hasdeu: *Arhiva Istorică a României*. Primul număr trebuia să apară la 1 august 1864. B.P. Hasdeu primea 2000 lei pentru el, dar și pentru cheltuielile de editare în afară de tipar și de hârtie, care erau suportate de stat.

La 24 august 1864 apărea primul tom care avea scris pe foaia de titlu următoarele: „Arhiva Istorică a României, sub auspiciile Ministerului Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice. Colecțiune critică de documente asupra trecutului român înțelegând de la timpii cei mai îndepărtați și până la anul 1800”. În *Introducere*, Hasdeu preciza modalitatea de publicare a documentelor. Se publicau după cele mai științifice și moderne (la acea vreme) norme arheografice de editare a documentelor.

Un an mai târziu, în 1865, în *Darea de seamă* a redactorului, Hasdeu comenta caracterul publicației: „Pe lângă caracterul său documental și mai cu seamă intern, pe lângă [...] registrele sale, *Arhiva Istorică* mai are meritul de a înfrăți în sine toate epocile istoriei române din toate punctele sale de vedere, încât chiar în acest prim volum, pe circa 200 de pagini lectorul găsește 300 de piese (documente) [...] cuprinzând măcar unul din următoarele aspecte: politic, social, juridic, administrativ ecleziastic, militar, comercial, topografic, cronologic, limbistic, biografic, heraldic, etnografic, literar, artistic. Știind vreo zece limbi antice și moderne aveam cheile cele mai necesare pentru a înțelege și a alege tot ce poate arunca vreo lumină asupra trecutului român”. În paginile revistei cercetătorul găsea materialul adunat, clasat și pus în stare de a fi înțeles. Revista a fost publicată doar doi ani, până în 8 iulie 1866 când „dl. Ministru titular suspendă editarea Arhivei istorice, bugetul statului nemaiputând să o subvenționeze”.

B.P. Hasdeu a fost nemulțumit și a ținut să facă publică supărarea sa, scriind la sfârșitul tomului II, cu litere mari și negre: „Aci publicațiunea s-a suprimat din ordinul d-lui Ministru de Instrucțiune Publică – C.A. Rosetti”.

În anul următor, în aprilie 1867 B.P. Hasdeu s-a zbatut și a obținut reluarea tipăririi revistei. A fost susținut de M. Kogălniceanu și de profesorul Nicolae Ionescu.

Cu ocazia reluării tipăririi, B.P. Hasdeu a simțit nevoia unei îmbunătățiri a conținutului revistei, lărgind aria de cuprindere a documentelor. Intenționa să publice și documente referitoare la istoria „Românilor de peste Dunăre, macedoromâni, morovlaci, istrieni etc. începând de la împăratul Aurelian și până la anul 1800 [...] precum și referiri despre aceștia ale unor renumiți istorici și lingviști”. Documentele din această serie urmau să fie în limbile: greacă, latină, ebraică, slavă, bulgară, sârbă, engleză, franceză, spaniolă, italiană, germană etc. Fiecare document va fi publicat în textul original, tradus și însoțit de un comentariu și de note”. Seria urma să aibă și un „titlu special: *Arhiva Istorică a Românilor de peste Dunăre*” publica „documente românești inedite, și tot felul de documente slave, nepublicate încă sau netraduse până acum în limba română”. Ministerul nu a acceptat aceste modificări.

Bucuria lui Hasdeu avea să dureze numai doi ani fiindcă în februarie 1869 profesorul de istorie Alexandru Crețulescu, noul Ministru al Instrucțiunii Publice, cu tot votul Adunării Deputaților, a suprimat subvenția și astfel publicația *Arhiva Istorică a României* înceta să mai apară, de data aceasta definitiv.

Întristat și nemulțumit, B.P. Hasdeu a trimis totuși ultimele copii pe care le avea pentru volumul pe anul 1869, spre publicare lui C.D. Aricescu,

directorul Arhivelor Statului. Deși la început acesta a protestat, până la urmă a acceptat să corecteze colile și să ducă astfel la bun sfârșit lucrarea începută de Hasdeu. În continuare, *Arhiva Istorică* nu a mai apărut, cu toate insistențele chiar și ale lui C.D. Aricescu.

Un alt aspect al activității lui B.P. Hasdeu ca editor de documente și director al revistei *Arhiva Istorică* a fost preocuparea sa de a face cunoscută publicația, atât în țară cât și în străinătate. Interesul pentru ea era încă viu și în 1877, când Societatea Academică Română - o cerea lui B.P. Hasdeu, director acum al Arhivelor Statului, pentru îmbogățirea Bibliotecii Academiei.

În 1882, Mihai Eminescu aprecia astfel activitatea lui B.P. Hasdeu ca iubitor și editor de izvoare: „Ceea ce dezgroapă prin aceste documente istorice și lingvistice nu sunt doar materialuri de interes arheologic, ci e *România* însăși, e geniul poporului românesc de pe care se înlătură păturile suprapuse de ruine și barbarie” (8). Recunoscându-i lui B.P. Hasdeu rigoarea științifică cu care publica documentele, M. Eminescu scria în continuare: „Fără îndoială, unul din meritele domnului B.P. Hasdeu este de a fi introdus un nou metod (o nouă metodă, n.n.), pozitivist oarecum, în cercetarea istoriei naționale. Întrunind cele două calități ce caracterizează inteligențele geniale: memoria și judecata – cunoscând o sumă de limbi vii, istoria noastră se reconstruiește piatră cu piatră, manifestare uniformă a unui singur geniu național, al geniului poporului românesc”. Iar M. Eminescu era și el bun cunoscător al documentelor, B.P. Hasdeu îl aprecia din acest punct de vedere fiindcă doi ani mai târziu, în 1884, îl recomanda pentru ocuparea postului de arhivist la Direcția Generală a Arhivelor Statului. din București, „posedând, scria Hasdeu, cunoștințe foarte serioase în istorie și paleografie română”. Iată așadar, doi giganți ai culturii românești, pasionați cercetători ai trecutului românesc prin prisma documentelor și legați printr-o frumoasă trăsătură comună: patriotismul.

După încetarea publicației *Arhiva Istorică*, Hasdeu a continuat depistarea, cercetarea și publicarea documentelor. Astfel, în publicația sa *Columna lui Traian*, după 1877 au apărut serii întregi de texte vechi românești inedite, sub titlul: *Limba română vorbită între 1560-1600*, material realizat și semnat de B.P. Hasdeu. După 1876 începea să publice documentele depistate de el în arhivele din Serbia și Cracovia, pentru care și plătitese copierea.

Apoi mai trebuie amintit că toate lucrările sale au fost scrise pe baza documentelor adunate din țară, în special de la Arhivele Statului sau din străinătate. Reamintim câteva: *Istoria critică a Românilor* (9) apărută în perioada 1872-1874; Dicționarul *Etymologicum Magnum Romaniae* 4 volume 1886-1899, *Cuvente den Bătrâni*, *Cronica lui Zilot Românul*. Și toate sunt lucrări de referință înscrise în istoria culturii românești.

Alături de arhive, o atenție deosebită a acordat B.P. Hasdeu bibliotecilor care și ele adăposteau documente și manuscrise valoroase, dar mai ales cărți vechi, pe care Hasdeu, de asemenea, le considera surse documentare valoroase (10). Încă din primele zile după ce a fost numit Director al Arhivelor Statului, a manifestat o preocupare deosebită pentru biblioteca acestei instituții, bibliotecă pe care o considera foarte importantă pentru activitatea și prestigiul acesteia. În cei 24 de ani, fondul de carte și organizarea Bibliotecii Arhivelor de la București și a celei de la sucursala arhivelor Iași au stat permanent în atenția lui B.P. Hasdeu. A scris zeci de memorii pentru obținerea de fonduri și a cumpărat personal sute de cărți din librăriile europene. Printre acestea se aflau și ediții de documente, coligaturi, elzeviruri, cronici, gramatici, albume de paleografie, lexicoane, atlase. A inițiat și schimbul de publicații, mai ales cu cărțile sale, pentru a aduce la Biblioteca Arhivelor alte cărți valoroase. A realizat acest lucru cu Academia de Științe din Cracovia, cu Societatea de Istorie și Arheologie din Moscova, cu Biblioteca Regală din Copenhaga, cu Biblioteca Universității din Strasbourg. Tot din dragoste pentru document a militat, cât a fost director al Arhivelor, pe lângă multe personalități contemporane, ca să doneze cărți, manuscrise, documente, biblioteci întregi, Arhivelor Naționale. Astfel, în fondul Arhivelor Statului au intrat donații de la: D.G. Peșcov, Teodor Codrescu, V.D. Urechia, biblioteca episcopului Dionisie de Buzău, ș.a.

Toată această activitate desfășurată de Hasdeu o viață întreagă, de valorificare a documentelor și de prețuire a cărților, l-a impresionat în mod deosebit și pe N. Iorga, care a sintetizat-o astfel în 1934 în lucrarea sa celebră *Oameni care au fost*: „B.P. Hasdeu a dat culegerilor noastre de izvoare Arhiva Istorică, cea dintâi carte a slavisticii la români; a strâns în *Cuvente den Bătrâni* probe într-ales din vechea limbă, lucru ce nu se mai făcuse de alții; a grăbit dezvoltarea studiilor istorice, aruncând în circulație, mai ales pentru vremurile vechi, prin *Istoria critică*, o uriașă cantitate de informații noi; a cutezat să viseze o mare Enciclopedie națională încercată prin *Magnum Etymologicum*. În atâtea ramuri ale științei istorice și filologice, el a fost un deschizător de cale, care, ce e drept, s-a mulțumit adesea să arate numai drumul. Drumul de la căutarea și adunarea documentelor până la publicarea acestora, pentru care trebuia să solicite mereu bani, n-a fost nici ușor, nici simplu.”

Așa l-au perceput contemporanii, așa l-au văzut urmașii, marile personalități ale culturii și științei românești, apreciindu-i aproape în totalitate latura științifică din activitatea sa. Dar el a dorit ca pe piatra sa de mormânt să se scrie numai următoarele cuvinte:

„Pe monumentul funebru de la cimitir acolo unde se lasă locul gol pentru epitaful meu, să se scrie: 1838-anul morții – Bogdan Petriceicu Hasdeu, fiul lui Alexandru, nepotul lui Tadeu, tatăl Iuliei, ca fie-sa, ca tatăl său, ca bunicul său, credea cu tărie în solia omenirii, în dreptatea lui Dumnezeu, în nemurirea sufletului. A muncit, a suferit, a iubit, trecut prin încercări și călit prin ispită se ridică zâmbind de unde se pogorâse plângând: la ai săi”.

Scrisa aceste rânduri în 1889. Mai avea de așteptat până la izbăvirea sa încă 8 ani.

Note bibliografice

- (1) ELIADE, Mircea. *Despre Eminescu și Hasdeu*. Iași: Junimea, 1987, p.104.
- (2) BERCIU DRĂGHICESCU, Adina. “B.P. Hasdeu, editor al revistei „Arhiva Istorică a României”. În: *Caietul seminarului special de științe auxiliare ale istoriei*, vol. III, București, 1992, p.244.
- (3) HASDEU, B.P. *Mărturii*. București, 1993, lucrare întocmită de Lidia Brânceanu, p. 48-49, doc. nr.2.
- (4) *Ibidem*, doc. nr.141.
- (5) *Ibidem*, Motto-, p.3; (Vatamaniuc, *Eminescu și arhivele*, Revista Arhivelor, 1989, vol.II, nr.2, p.209).
- (6) IOAN, Eugenia „Bogdan Petriceicu Hasdeu în arhivele iugoslave. În: *Caietul seminarului special de științe auxiliare*, 1990, vol. III, p.258.
- (7) BERCIU DRĂGHICESCU, Adina. *Op. cit.*, passim.
- (8) DANIC, fond Aurelian Sacerdoțeanu, dosar 52b, f.62.
- (9) BRÂNCEANU, Lidia. „Geneza unei lucrări: „Istoria critică a românilor” de către B.P. Hasdeu. Documente de arhivă”. În: *Caietul seminarului special de științe auxiliare ale istoriei*, 1990, vol.III, pp.234-241.
- (10) HASDEU, B.P. *Mărturii. Introducere*, pp.10-11.